

İRANLI KÖLELERİN SATIŞININ YASAKLANMASI İLE İLGİLİ FERMANLAR

Dr. İzzet SAK*

Osmanlılar'da kölelerin başlıca kaynağını savaş esirleri teşkil etmektedir. Yapılan savaşlar neticesinde elde edilen esirler gaziler (1) veya orduyu takip eden tüccarlar tarafından Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bulunan köle pazarlarına getirilerek satılıyor ve ülkenin çeşitli yerlerine dağıtılıyordu. Kölelerin önemli diğer bir kaynağını ise tüccarlar tarafından muhtelif bölgelerden toplanan esirler teşkil ediyordu.

Osmanlılar'da kölelerin kaynağı XIV. yüzyılda Yunan ve Bulgarlar, XV. yüzyılda Sırlar, Arnavutlar ve Bosnalılar, XVI. yüzyılda Macarlar, Almanlar, İtalyanlar, İsyan-yollar, Gürcüler ve Ruslar idi (2). XVI. ve XVIII. yüzyıllar arasında İranlılar da Osmanlı topraklarında köle olarak satılmaktaydılar. İranlılar'ın köle olarak alınıp satılması Kanunî döneminde başlamıştır. İranlılarla yapılan savaşlarda elde edilen esirler, İran teb'asının ve Ermenilerin köleliğinin câiz olup olmadığı meselesini ortaya çıkarmıştır. Bu meseleyi Kemâl Paşa-zâde verdiği fetvalarla çözüme kavuşturmuş, Ermeni ve Acemlerin köle yapılabileceği hususunda bir fetva vermiştir (3).

Kemâl Paşa-zâde'nin bu konuda verdiği fetva şu şekildedir:

1. Mesele: Ermeniü'l-asl olan Zeyd'in kul olup, şer'an istihdamı câiz olur mu? el-cevab: Cürmü olucak OLUR.

2. Mesele: Mürtede olan avradı darü'l-harbde lâhık olmadın esir etmek câiz olduğuna imâm-ı a'zamdan nakl olunan rivayete binaen Kızılbaş avratları esir edilmek ile asker-i İslâma Kemâl-i kuvvet ve şevket gelüb a'daya tamam zaaf ve zillet gelir olsa ol rivayet ile amel olunmak şer'an caiz olur mu? el-cevab: OLUR.

3. Mesele: Esir olan avratların dinini teakkül eylemeyen (idrak edemeyen) evlâd-ı sagiri dahi analarıyla esir edilmek câiz olur mu? el-cevab: OLUR (4).

İranlı esirlerin köle olarak alınıp satılması hakkında, 1553'te Türkiye'ye bir seyahat yapan Hans Dernschwam şöyle demektedir: "Acemler Türkleri esir alıp satmak gibi bir yola başvuruyorlar. Hemen oracaktı öldürüyorlar. Türler de esir aldıkları Acemleri kö-

*) S.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi.

1) Konya'nın Garibler Mahallesi'nden Osman Beşe b. Şeyh Hasan tarih-i kitâbdan yedi sene mukaddem şark seferinde orta boyulu, elâ gözli, Acem asıllı müslüman Ali'yi Tebriz'den (Konya Şer'iye Sicili K.Ş.S. 53/169-2. -Burada 53 sicil numarasını 169 sicilini sayfa numarasını 2 de o sayfadaki köle belgesinin sırasını göstermektedir- 14 C. evvel 1149/20. IX. 1736), Yine Konya'nın Karacıgan Mahallesi'nden Mehmed Beşe b. İbrahim de iki buçuk sene mukaddem Hemedan'dan üç câriyeyi (K.Ş.S. 51/24-2 23 Zilkade 1140/1. VII. 1728) esir olarak getirmişlerdir.

2) Halil İnalcık, "Servile Labor in the Ottoman Empire", *Studies in Ottoman Social and Economic History*, London 1985, s. 38.

3) J. Von Hammer, *Devlet-i Osmaniye Tarihi* (Müt: Mehmed Ata), C.VII, İstanbul 1332, s. 73.

4) Hammer, C.VII, s. 261.

le yapıp satmıyorlar. Bununla beraber bu defa 1553'ten 1554'e kadar süren uzun savaşta Şeyhü'l-islâm, müslüman olmalarına rağmen, Acemlerin de biz hristiyanlar gibi esir edilip köle yapılabileceğine, alınıp satılabileceğine ve öldürülebileceğine dair bir fetva vermiş" (5).

Burada sözü edilen fetva Ebu's-Suud Efendi tarafından verilmiş olmalıdır. Çünkü bu tarihlerde Şeyhü'l-islâm Ebu's-Suud Efendidir ve O da Acemlerin köle yapılabileceği hususunda fetvalar vermiştir (6). Acemlerin köle yapılabileceği hususunda bir fetva da 1578'de serdar tayin edilen Lâlâ Mustafa Paşa'ya verildi (7). On iki yıl şeyhü'l-islâmlık yapmış olan Yenişehirli Abdullah Efendi ise 1722 senesinde açılması düşünülen İran seferinden önce verdiği fetvada, Acem diyarının "darü'l-harb" olduğunu ve Acemlerin üzerine "ahkam-ı mürted-i din" icra olunabileceğini ifade etmektedir (8).

1736 senesine kadar 13 yıl gibi uzun bir süre devam eden Osmanlı-İran savaşlarından sonra 18 Cemâziyelevvel 1149/24. IX.1736'da yapılan anlaşma ile İranlı esirlerin serbest bırakılmaları ve bundan böyle Acem esirlerinin alınıp satılmasının yasaklanması kabul edilmiştir (9). Bu anlaşmadan hemen sonra Evâsıt-ı Cemâziyelâhîr 1149/ 17-26. X. 1736 tarihinde Anadolu'nun çeşitli yerlerine gönderilen fermanlarda İran Şahı Nâdir Bahadır Şah ile yapılan anlaşma mucebince Acem üserâsından müslimiyyü'n-neseb olanların bey' ve şirâlarının men olunduğu, bundan böyle bir ferdinin dahi bey' ve şirâ olunmaması gerektiği, bunun herkese duyurulması istenerek fermana muhalefet edenlerin şiddetle cezalandırılmaları istenmektedir (10).

Bu ferdandan kısa bir süre sonra Evâil-i Receb 1149/5-14. XI. 1736'da gönderilen diğer bir ferdanda da, daha önceden gönderilen fermana atıfla "Acem üserâsından müslimiyyü'n-neseb olanların bey' ve şirâları men-i küllî ile men ve def olunmak üzere tenbîh-i hümayûnum olmuş idi" denilerek, bundan başka üserây-ı merkûmînden Osmanlı topraklarında kalmayı istemeyenlerin gerek başlı başlarına ve gerekse bu esnada Osmanlı Ülkesinde sefâret görevi ile bulunan İran elçisi Abdalbâki Han maiyyeti ile vatanlarına dönmek murad edenlerin azad edilip vatanlarına dönmelerine izin verilmesi istenmektedir (11).

Evâil-i Receb 1149/4-14. XI. 1736 tarihli bir başka ferdanda ise daha önce İran ahalisinin sahâbe-i kirâm hakkında söyledikleri kötü sözlere binaen üzerlerine varılmasının meşruiyetini işaret eden fetva mucebince, ol makulelerin kadın ve çocuklarının köle edildiği belirtilerek, İran Şahı ile yapılan anlaşma gereğince Acem üserâsından müslimiyyü'n-neseb olanların bey' ve şirâlarının men edildiği, bundan böyle üserây-ı merkûmînden Osmanlı topraklarında kalmak istemeyenlerin azad edilerek serbest bırakılmaları ve isteyenlerin vatanlarına dönmelerine izin verilmesi, bunlara mâni olunması emredilmektedir (12). Bu fermanlar aşağıda aynen verilmiştir.

5) Hans Demerschwan, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü* (Çev: Yaşar Önen), Ankara 1988, s. 125.

6) Fahrettin Kırzioğlu, *Osmanlıların Kafkas Elleri Fethi (1451-1590)*, Ankara 1976, s. 280.

7) Kırzioğlu, s. 280.

8) Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilâtı", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1987, C.XII, s. 428.

9) İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1983, C.IV-1, s. 233.

10) K.Ş.S. 53/68-1; Trabzon Şer'îye Sicili (T.Ş.S.) 1902/108 b-2.

11) K.Ş.S. 53/66-1.

12) K.Ş.S. 53/268-1.

Düstürün-i mükerrâm... (boş) Üsküardan Anadolu'nun orta koluyla ve yemîn ve yesârıyla nihâyetine varınca bulunan vüzerây-ı i'zâm edemallahu teâlâ iclâlehum ve eâzîmü'l-ümerâi'l-kirâm... (boş) mir-i mirân-ı kirâm dâme ikbâlehum ve ekâzi-i kuzâtü'l-müslîmîn... (boş) mevâli-i fihâm zidet fezâilehum ve mefâhirü'l-ümerâi'l-kirâm merâciü'l-küberâi'l-fihâm ülü'l-kadr ve'l-ihtirâm el-muhtasûn bimezîd-i inâyeti'l-meliki'l- allâm ümerâ dâme izzihum ve mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm maadinü'l-fezâil ve'l-ke'lâm kâdılar ve nâibler zide fazluhum ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân mütesellimler ve yeniçeri serdârı ve kethüdâ yerleri ve voyvodalar ve bi'l-cümle zâbitân ve a'yân-ı vilâyet zide kadruhum tevki'-i refi'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki İrân ahâlisi mukaddema sahabe-i kirâm radyallahu teâlâ anhum hazerâtına itâle-i lîsân ider râfıziler olduklarına binâen bundan akdem üzerlerine varılmasının meşrûiyetini mübeyyin verilen fetâvây-ı şerîfede ahâli-i merkûmûndan sebbî ve refzî zâhir olan ricâl umûmen katl ve ancak o makûle sebâb-ı râfızilerin nisâ ve sibyanları istirkâk ve esir olunub içlerinde bulunan ehl-i sünnete ve kezâlik neseb ve refzi zâhir olmayanlara ve husûsan itre-i tâhire-i nebevîyyeye intisâb iddiâsında olanlara kat'â taarrûz olunmamak tenbihleri sâlifü'z-zikr fetâvây-ı şerîfede musarrah iken müsebbâb-ı makûlelerinin ricâlleri ve kezâlik ba'zı ehl-i sünnet ve cemâatın ve siyâdete müntesib olanların ricâl ve nisâ ve sibyanları ve bundan başka muharebe inkitâından sonra itâatı kabûl iden reâyâ makûlesinin dahi istirkâk olunmaları hilâf-ı şer'-i şerîf olduğundan mâ'adâ ba'zı kendü-yü bilmezler bunların bey' ve şirâ olunmasını nice mefâside vesile ittihâz idüb memâlik-i mahrûsam hudutlarında vâki' kurâ ahâlisinden ve göçebe tâifesinden elleri erdiğini ahz ve birbirlerine bey' ile hilâf-ı şer' hareket ve bu husûs ensâb-ı müslîmîn muhtelit olmasına sebep ve illet olmak hasebiyle fimâ ba'd Acem üserâsından müslîmiyyü'n-neseb olanların bey' ve şirâları men' olunmak reâyânın siyânetlerine ve ensâb-ı müslîmîn tahâretine bâis-i küllî olduğundan mâ'adâ bu keyfiyet devlet-i aliyyem ile hâlâ câlis-i evrenk-i Kisrâ ve Cem fermân-fermâ-yı memâlik-i Acem diyânet ve nasafet-penâh Nâdir Bahâdir Şâh etemmallahu merâmehu beyninde akd olunan salâh ve vifâkın şürûtünden olub ve bu madde hâlâ diyâr-ı İrân'da esir olan müslîmîn dahi bi'l-küllîyye sebilleri tahliyesine şart kılındığına binâen husûs-ı merkûmun icrâsı müsâlehâ-i mezkûrenin takvîyetine bâdi ve İrân memleketlerinde kalan nice ehl-i islâmın halâs olmalarına vesîle ve ezcümle memleket-i merkûmede ehl-i sünnet ve cemâat mezhebini kabul iden ricâl ve nisânın akraba ve taallûkâtları bu taraftan yanlarına vardıkça bu kadar ümmet-i Muhammed'in tatyib-i hâtırlarına sebep olur hâlet ve nice mesâlih-i hayriyyeyi dahi müştemil olmağla bervech-i muharrer Acem Üserâsından müslîmiyyü'n-neseb olanların fimâ ba'd bey' ve şirâların men' ve def' olunduğu cümleye ilân ve işâat olunmak fermânın ve bundan böyle hilâf-ı şer'-i şerîf bey' ve şirâyâ tasaddi ider olur ise o makûlelerin muhkem haklarından gelineceği dahi ifhâm olunmak tenbih-i hümâyûnum olmağın işbu emr-i şerîfim isdâr ve... (boş) ile irsâl olunmuşdur imdi vüsûlünde Acem üserâsından müslîmiyyü'n-neseb olanların bey' ve şirâları fimâ ba'd men' olunmak ber-vech-i muharrer meşrût-ı musâlehadan olduğundan mâ'adâ bu husûs tarafeynde olan ibâdullahın hâl ve şânlarına evfâk bir emr-i müstahsen idüğüne ulemâ ve ocakların ağaları ve bi'l-cümle hayr-hâhân-ı devlet-i aliyyem müttefikü'l-kilem oldukları siz ki vüzerâ-yı müşârümileyhim ve mîr-i mirân ve mevâli ve sâir mumâileyhimsiz ma'lûmunuz oldukda bundan böyle Acem üserâsının müslîmiyyü'n-neseb olanlarından bir ferdinin bey' ve şirâ olunmamaları hâlâtını cümleye işâat ve siz dahi ânen fe ânen nezâret idüb bundan sonra hükm-i hümâyûna mugâyir harekete tasaddi ider olur ise o makûlelerin muhkem haklarından gelinmek için keyfiyetlerini der-i aliyyeme arz ve ilâma müsâreat ve ba'dehu ne gûne fermânın olur ise muktezâsını tenfize mübâderet ve lâkin bu husûs celb-i mâle vesîle ittihâzıyla ibâdullahı ser-i mü tekdirden dahi gâyeti'l-gâye hazer ve mücânebet eylemeniz bâbında şeref-yâfte-i sūdūr

olan hatt-ı hümâyûn-ı şevket-makrûnum mücebince fermân-ı âlişânım şâdir olmuşdur buyurdum ki... (boş) vüsûl buldukda bu bâbda hatt-ı hümâyûn-ı şevket makrûnumla veçh-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sūdûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittiba' ve lâzımü'l-ımtisâlimin maznûn-ı itâat-makrûmıyla âmil olub hilâfından begâyet ihtirâz ve ictinâb eylesiz şöyle bilesiz âlâmet-i şerîfe i'timâd kılâsız tahrîren fi evâsıt-ı Cemâziyelâhir sene tis'a ve erbaîn ve mie ve elf.

Vasale fi Selh-i Cemâziyelâhir 1149

Be makâm-ı Kontantiniyye
el-mahrûsa

-2-

K.Ş.S. 53/66-1

ACEM ÜSERÂSİ EMRİDİR

Düstürün-i mukerremûn müşîrûn-i mufahhamûn... (boş) Üsküdar'dan Anadolu'nun orta kolu ve yemîn ve yesâriyla nihâyetine varınca bulunan vüzerây-ı i'zâm edâmallahu teâlâ iclâlehum ve eâzımü'l-ümerâi'l-kirâm... (boş) beglerbegiler dâme ikbâlehum ve ekâzi-i kuzâtü'l-müslimîn... (boş) mevâli-i i'zâm zidet fezâiluhum ve mefâhîrî'l-ümerâi'l kirâm ve'l-küberâi'l-fihâm... (boş) ümerâ-i kirâm dâme izzihum ve mefâhîrî'l-kuzât ve'l-hükkâm... (boş) kâdılar ve nâibler zide fezâiluhum ve mefâhîrî'l-emâsil ve'l-akrân müte-sellimler ve yeniçeri serdârları ve kethüdâyerleri ve bi'l-cümle zâbitân ve â'yân-ı vilâyet ve iş erleri zide kadruhum tevki'-i refi'-i hümâyûn vâsil olıcak ma'lûm ola ki siz ki vü-zerây-ı müşârûnileyhim ve mir-i mirân ve mevâli ve sâir mumâileyhimsiz bundan ak-dem mufassalen ve meşrûhen ve cümlelenize hitâben şeref-yâfte-i sūdûr olan fermân-ı celîlü's-şânımın hâvi olduğu vücûh-ı meşrûa ve müsâlehâ-i müstahseneye binâen fimâ ba'd aktâr-ı memâlik-i mahrûsamda Acem üserâsından müslimiyyü'n-neseb olanların bey' ve şîrâları men'-i küllî ile men' ve def' olunmak üzere tenbîh-i hümâyûnum olmuş- du bundan mâ'adâ üserây-ı merkûminden kalem-rev-i hilâfetimde ikâmete râğbet etme-yüb gerek başlu başlarına ve gerek bu esnâda itmâm-ı maslahat-ı sefâret ile avdet ve in-sirâfa me'zûn olan cenâb-ı eyâlet-penâh erûhât-ı destgâh hâlâ belerbegi-i Kirmânşahân Abdalbâki Han-ı Zenginî dâme uluvvehu maiyyeti ile ve bundan böyle âsitâne-i saâdetimde ikâmete idecek İrân mu'temedi ma'rifetiyle vatanlarına azîmet murâd idenle-rin sebîlleri tahliye olunub serhâd muhafızları ve vülât ve hükkâm taraflarından mümânaât olunmamak üzere dahi başka emr-i şerîfim ısdâr olunmak husûsu hâlâ çâr bâliş nişîn-i evrenk-i Kisrâ ve Cem fermân-fermây-ı memâlik-i Acem âli-hazret sâmi-rütbet ve diyânet ve naşafet-penâh Nâdir Bahâdır Şâh etemme merâmehu ile tertîb ve temhîd olunan müsâleme ve müsâfâat şürûtundan olub ve bu maddeler el-yevm İrân'da esîr olan müslimînin dahi bi'l-küllîyye sebîlleri tahliyesiyle meşrût olduğu eılden mürâ'âtı muktezi ve vâcib ve mukaddema şâdir olan emr-i âlişânım hâvi olduğu vücûh-ı mesâlihi müstemil olmağla bervech-i tahrîr Acem üserâsının müslimiyyü'n-neseb olub Acemiyyeti sâbit ve zâhir olanlarından memâlik-i vasî'âtü'l-mesâlik-i Rûm'da ikâmete râğbet itmeyüb gerek başlu başlarına ve gerek elçi-yi hân-ı mumâileyh maiyyetiyle ve bundan böyle der-i aliyemde ikâmete edecek İrân mu'temedi ma'rifetiyle vatanlarına azîmet murâd idenlere mümânaat olunmayub sebîlleri tahliye olunmak bâbında dahi tenbîh-i hümâyûnum olmağın işbu emr-i şerîfim iddâr ve mübâşir ta'yîn olunan kıdve-tü'l-emâsil ve'l-akrân Mahmûd zide kadruhu ile irsâl olunmuştur imdi vüsûlünde Acem üserâsından müslimiyyü'n-neseb olanların bey' ve şîrâları fimâ ba'd men' olunmak husûsu şürût-ı müsâlehadan olduğu gibi bu makûlelerin bervech-i muharrer memâlik-i mahrûsamda ikâmete râğbet itmeyüb vatanlarına azîmet murâd edenlere mümânaat olunmayub sebîlleri tahliye olunmak husûsu dahi şürût-ı müsâleme ve müsâfâtdan oldu-ğundan mâ'adâ kezâlik bu maddeyin gerek âsitâne-i saâdetimde icrâ ve riâyeti ve gerek evâmîr-i şerîfem ile aktâr-ı memâlik-i mahrûsamda i'lân ve işâatı tarafeynden olan

ibâdullahın hâl ve şânlarına evfak bir keyfiyet idüğüne ulemâ-i a'lâm ve ocakların ağaları ve bi'l-cümle hayr-hâhân-ı devlet-i aliyem müttetikü'l-kilem oldukları siz ki vüzerâ-yı müşârinileyhim ve mir-i mirân ve mevâli ve sâir mumâileyhimsiz ma'lûmunuz oldukda bundan böyle Acem üserâsının müslimiyyü'n-neseb olub Acemiyyeti sâbit ve zâhir olanlarından minvâl-i meşrûh üzere kalem-rev-i hilâfetimde ikâmete rağbet etmeyüb fimâ ba'd gerek başlu başlarına ve gerek elçi-yi hân-ı mumâileyh maiyyetiyle ve bundan böyle der-i saâdetimle ikâmet edecek İrân mu'temedi ma'rifetiyle vatanlarına azîmet murâd idenlere tarafınızdan bir dürlü mümânaat olunmayub bu makûlelerin sebîlleri tahliye olunmak bâbından fermân-ı âlişânım sâdir olmuşdur buyurdum ki.... (boş) vüsûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sūdûr olan fermân-ı vâcibü'l-ittiba' ve lâzımü'l-ımtisâlimin mazmûn-ı itâat-makrûnuyla âmil olub hilâfından ihtirâz eylesesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerife i'timâd kulasız tahriren fi evâil-i Receb sene tis'a ve erbaîn ve mie ve elf.

Vasale fi 5 Şa'bân 1149

Be mâkam-ı Kostantiniyye
el-mahrûsa

-3-

K.Ş.S. 53/268-1

MÛCEBİNCE AMEL OLUNA SÛRET-İ HATT-İ HÛMAYÛNDUR

Düstûrûn-i mûkerremûn... (boş) Üskûdar'dan Anadolu'nun sağ ve orta koluyla ve yemîn ve yesârıyla nihâyetine varınca bulunan vüzerây-ı i'zâm edemallahu teâlâ iclâlehum ve eâzımü'l-ümerâi'l-kirâm ... (boş) mîr-i mirân-ı kirâm dâme ikbâlehum ve ekâzi-i kuzâtü'l-müslimîn... (boş) mevâli-i fihâm zîdet fezâilehum ve mefâhirü'l-ümerâi'l-kirâm... (boş) ümerâ-i zevî'l-ıhtirâm dâme izzihum ve iftihârü'l-emâcid ve'l-ekârim... (boş) dergâh-ı muallâm kapucubaşlarından mübâşir ta'yîn olunan... (boş) dâme mecdihu ve mefâhirü'l-kuzât ve'l-hükkâm... (boş) kâdılar ve nâibler ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân mütesellimler ve yeniçeri serdârları ve kethüdâyerleri ve bi'l-cümle zâbitân ve a'yân-ı vilâyet zîde kadrihum tevki'-i refi'-i hümâyûn vâsil olcuk ma'lûm ola ki mukaddemâ İrân ahâlisinin sahâbe-i kirâm rıdvânullahi teâlâ 'aleyhim ecmaîn haklarında e'n-nâsu-i alâ dîni mülûkihim fehvâsınca ba'zı ağrâz-ı fâside ve ahvâr-ı kâside zımnında me'lûf oldukları bida'-ı nâ-merziyeye binâen bundan akdem üzerlerine varılmasının meşrûiyetini müşîr verilen fetâvây-ı şerife mucubeince ol makûlelerin nisâ ve sibyanları sebî ve istirkâk olunub içlerinde bulunan ehl-i sünnete ve kezâlik kendülerden bida'-i ma'hûde zâhir olmayanlara ve husûsan itre-i tâhire-i nebeviyye intisâb iddiâsında olanlara kat'â taarrûz olunmamak tenbîhleri sâlifü'z-zikr fetâvây-ı şerifede musarrab olmağla bu misüllülerin haklarında iktizâ iden taharrî ve ihtiyâz hâlelerine kemâyenbagî riâyet olunmak husûsu dahi peyder pey evâmîr-i aliyem ile tenbîh ve te'kid olunmakda kusûr olunmayub lâkin "el-umûr-ı merhonetün bi-evkâtihâ" mübtegasınca bu an-ı refâh iktirâne gelince vâki' olan temâdi-i muhârebât ve tetâbu'-i münâfât hasebiyle câ-becâ askerî tâifesinin hareketleri zâbita-i ihtiyâtdan çıkub ahâli-i merkûmeden kat'â taarrûz iktizâ itmeyenleri ve kabûl-ı raiyyet etmiş ba'zı reâyâ makûleleri dahi hilâf-ı fetâvây-ı şerife sebî ve istirkâka cesâret üzere oldukları resîde-i sem'-i hümâyûn-ı mülûkânem olub bu keyfiyetin men' ve defî maksad-ı aksây-ı hüsvrevânem iken bi-mennihî sübhanehu bu esnâda velâdet-i tevfik hazret-i rabbü'l-ibâd ve liyâkat ve isti'dât-ı hüddâdâd ile serfir-i arây-ı mülk-i İrân ve fermân fermây-ı taht-gâh-ı kiyân olan âli hazret sâmi rütbet-i gerdûn bestât hurşid-i menzilet-nasafet ve ebbehpenâh Nâdir Bahâdur Şâh etemmallahu şânehu cenâbları tynet-i hidâyet tahmîr-i basîret-i semîrlerinde merkûz olan mâye-i rüşd ve diyânetleri muktezâsınca memâlik-i İrân'dan bâis-i tebâğuz-i islâmîyân olan hâlât-i nâ-merziyeyi bi'l-küllîye ref' ve izâle ve bi'l-cümle ahâli-i İrân'ı tarîka-i sünnet-i seniyye-i Mustafaviye itbâna irşâd ve imâle et-

mekle bu husûs hayriyet-i mansûs meknûn-ı zamîr-i ma'delet semîr-i hümâyûnum olan irâde-i ma'hudenin mükemmen kuvveden hayyız-ı fi'ile isâlesine vesîle-i cemîle olduğundan mâ'adâ te'kîden li'l-vifâk şâh-ı müşârûniyleh ile tertîb ve temhîd olunan müsâleme ve müsâfâtın meşrûti dahi tazmîn ve idrâc olunduğu vecihle Acem üserâsından müslimiyyü'n-neseb olanları fimâ ba'd bey' ve şîrâ olunmamak üzere âsitâne-i saâdetimde tenbîh ve sâir memleket-i mahrûsamda evâmîr-i aliyem ile te'kîd olunub ve bundan mâ'adâ üserâ-yı merkûmînden kalem-rev-i hilâfet medâr-ı hüsvânemde ikâmete rağbet itmeyüb gerek başlu başlarına ve gerek şâh-ı müşârûniyleh tarafından bi's-sefâret gelüb bu esnâda itmâm-ı maslahat ile avdet ve insirâfa me'zûn olan cenâb-ı eyâdet-penâh erûhat destgâh hâlâ Beglerbegi-i Kirmânşâhân Abdalbâki Hân-ı Zenginî dâme uluvvehu maiyyetiyle ve bundan böyle asitâne-i saâdetimde ikâmet edecek İrân mu'temedi ma'rifetiyle vatanlarına azîmet murâd idenlerin sebîlleri tahliye olunub serhâd muhafızları ve vülât ve hükkâm taraflarından mümânâat olunmamak üzere dahi başka emr-i şerîfim isdâr ve Anadolu ve Rûm-ili'nin sağ ve sol ve orta kollarının yemîn ve yesârıyla nihâyetine varınca mahsûs mübâşirler ile neşr ve irsâl olunmağla bervech-i muharrer Acem üserâsının müslimiyyü'n-neseb olub bu def'a der-i aliyemden ta'yin ve tesyîr olunan kapucubaşı mumâileyh ma'rifetiyle Acemiyyeti sâbit ve zâhir olanlardan memâlik-i vesikatü'l-mesâlik-i Rûm'da ikâmete rağbet itmeyüb bu def'a elçi-yi hân-ı mumâileyh maiyyetiyle vatanlarına azîmet murâd idenlere mümânâat olunmayub sebîlleri tahliye olunmak fermânım olmağın mukaddema şerefyâfte-i sūdûr olan evâmîr-i aliyemden başka işbu emr-i şerîfim dahi isdâr ve mübâşir-i mumâileyh ile irsâl olunmuşdur imdi vüsûlünde Acem üserâsından müslimiyyü'n-neseb olanların fimâ ba'd gerek bey' ve şîrâları men' olunmak ve gerek minvâl-i meşrûh üzere vatanlarına azîmet murâd idenlere mümânâat olunmayub sebîlleri tahliye olunmak husûsları şâh-ı müşârûniyleh ile dermeyân olan şürût-ı müsâleme ve müsâfâtdan olub ve el-yevm İrân'da esîr olan müsliminin dahi bi'l-külliyet sebîlleri tahliyesiyle meşrût olduğu ecilden bu maddelerin gerek âsitâne-i saâdetimde icrâ ve riâyeti ve gerek evâmîr-i şerîfem ile aktâr-ı memâlik-i mahrûsamda ilân ve işâatı tarafeynde olan ibâdullahin hâl ve şânlarına evfak bir keyfiyet-i müstahsene idüğüne ulemâ-i a'lâm ve ocakların ağaları ve bi'l-cümle hayr-hâhân-ı devlet-i aliyem müttetikü'l-kilem oldukları siz ki vüzerâ-yı meşâr ve mîr-i mirân ve mevâlî ve ta'yîn olunan kapucubaşı ve sâir mumâileyhimsiz ma'lûmunuz oldukda bundan böyle Acem üserâsının müslimiyyü'n-neseb olanlarından bir ferдинin bey' ve şîrâ olunmamaları hâlâtını ve bu esnâda elçi-yi hân-ı mumâileyh maiyyetiyle azîmet murâd idenlere mümânâat olunmamak husûsu cümleye ilân ve işâat ve siz dahi ânen fe ânen nezâret idüb bundan sonra hükmi-i hümâyûnuma mugayir harekete tasaddi ider olur ise ol makûlelerin muhkem haklarından gelinmek üzere olduğunu tefehhum iderek mukaddema ve bu def'a şerefyâfte-i sūdûr olan evâmîr-i aliyemin mezâmîn-i seniyelerini tenfize mübâderet ve lâkin bu husûsu celb-i mâl ve menfâata vesîle itihazıyla ibâdullahı ser-i mü tekdîrden dahi gâyetü'l-gâye tevkî ve mücânebet eylemeniz bâbında fermân-ı âlişânım sâdir olmuşdur buyurdum ki hükmi-i şerîfim vüsûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şerefyâfte-i sūdûr olan fermân-ı vâcibül-ittiba ve lâzımü'l-ımtisâlimin mazmûn-ı itâat makrûniyle âmil olub hilâfindan begâyet ihtirâz ve ictinâb eyleyesiz şöyle bilesiz tahrîren fi evâil-i receb sene tis'a ve erbaîn ve mie ve elf.

Vasale 6 Ramazân 1149

Be makâm-ı Kostantiniyye
el-mahrûsa

Gönderilen bu fermanlarla Acem asıllı kölelerin alım-satımı ve kullanılması yasaklanınca, Acem asıllı kölelerin mahkemelere başvurarak hürriyetlerine kavuştukları görülmektedir. Bunlardan birkaçını misâl olarak verelim: Meselâ Konya'nın Kurb-ı Cedîd Mahallesi'nden iken vefât eden Şerife Selim Şâh bint-i es-Seyyid el-Hac Abdî'nin Ruki-

ye bint-i Abdullah adlı Acemü'l-asl müslimü'l-millet câriye-i mu'takası (azadlı câriyesi) meclis-i şer'de efendisinin vârisleri üzerine dava ederek: "mevlâm vefatından bir sene mukaddem beni malından azad edüb ben hür olduğumdan gayri müslimiyyü'n-neseb olan Acem üserâsının sebilleri tahliyesi bâbında sâdır olan emr-i âli mücebince dahi ben rakiyetten (kölelikten) halâs olduğumdan vukûfu olan müslimînden ve merkûmûndan suâl olunub sebîlim tahliye olunmasın taleb ederim" deyince emr-i âli mucibince Rukiye'nin hürriyetine hükm olunmuştur (13). Aynı şekilde Anteb'in Karib Kozanlı Mahellesi'nden iken vefât eden es-Seyyid Mustafa İbn Yusuf'un Acem asıllı kölesi Ali Beşe (14) ile Konya'nın Akbaş Mahallesi'nden Ömer Beg ile kardeşi Ali'nin müşterek câriyeleri olan Fatma bint-i Abdullah (15) da bu ferman sayesinde hürriyetlerine kavuşanlardır.

Acem asıllı kölelerin hürriyetlerine kavuşabilmeleri için Acem asıllı olduklarını ispatlamaları gerekiyordu. Aksi takdirde kölelikten kurtulamıyorlardı. Bu hususta güzel bir misâl bulunmaktadır:

"Fi'l-asl Adana ahâlisinden olup hâlâ Konya'da müsâfireten sâkin olan Mehmed b. Mustafa meclis-i şer'de gûlâmı orta boylu, kara yağız, kara gözlü, Acemü'l-asl müslimü'l-millet Yusuf b. Abdullah nâm şâb emred (delikanlı) üzerine dava ederek: Mezbûr Yusuf Acem üserâsından olmağla üserâ-yı merkûmîn için sâdır olan emr-i âli vürûdundan mukaddem mezbûr Yusuf'u Üzümcüoğlu Mehmed Ağa'dan semeni ma'lûma iştirâ edüb benim abd-i memlûkim olmuş iken tarih-i kitabdan iki ay mukaddem mülkûmden ibâk ve bir sîm mükemmel Acem rahtı ve bir ibrişim kuşak ve bir çift piştov dahi malımdan ahz ve firâr eylemiş idi suâl olunub eşyâ-i mezbûreyi bana teslim ve kendinin rakitine (köleliğine) tenbîh olunmak matlûbumdur dedikde gıbbü's-suâl mezbûr Yusuf cevabında Acem üserâsının müslimiyyü'n-neseb olanlarının sebilleri tahliye olunmak bâbında fermân-ı âli sâdır olmağın merkûm Mehmed beni rik olmak üzere ahâra bey' murâd etmekle tarih-i mezbûrda ibâk ve firâr eylemiş idim deyüb eşyâ-i mezkûreyi aldığını inkâr edicek gıbbü'l-istintâk gulâm-ı mezbûrun Acem üserâsından müslimiyyü'n-neseb olduğunu merkûm Mehmed inkâr edüb gulâm-ı mezbûr Yusuf'dan müslimiyyü'n-neseb olduğunu mübeyyin beyyine taleb olundukda mehl-i şer'i verilüb ityân-ı beyyineden âciz olub istihlâf etmeğın gulâm-ı mezbûr Yusuf'un fermân-ı âli mücebince sebîlinin tahliyesi lâzım gelen müslimiyyü'n-neseb Acem üserâsından olduğunu bilmediğine merkûm Mehmed'e yemin teklif olundukda ol dahi yemin etmeğın gulâm-ı mezbûr Yusuf'un rakitine ba'de't-tenbîh mâ vaka' bi't-taleb ketb olundu" (16).

Acem asıllı olmadığı halde, Acem asıllıyım diye dava açanlar da oluyordu. Bunlardan biri de orta boylu, elâ gözlü, açık kaşlı, müslimü'l-millet Hatem bint-i Abdullah adlı câriye idi. Hatem, Gürcü asıllı olduğu halde, Acem asıllı olduğu iddiasıyla efendisi es-Seyyid Hüseyin b. Hançerli Seyyid Hasan'ın ortağı ve bütün işlerine vekâlet eden Hacı Ahmed b. Abdurrahman üzerine dava açarak Acem asıllı olub Tebrizli müslim olduğunu ve Acem asıllıların satılmasının fermânla men edildiğini belirterek hürriyet iddiasında bulunmuş ancak, Tebrizli olduğunu ispat edemediğinden Gürcü asıllı câriye olmak üzere satılmasına izin verilmiştir (17).

13) K.Ş.S. 54/211-4 (7 Zilhicce 1151/18.III. 1739)

14) Gaziantep Şer'iye Sicili (G.Ş.S.) 123/64-1 (18 Safer 1181/16.VII. 1767)

15) K.Ş.S. 62/50-4 (7 Ramazan 1188/11.X.1774).

16) K.Ş.S. 53/249-3 (7 Zilkade 1149/9.III. 1737).

17) K.Ş.S. 53/236-3 (18 Şevvâl 1149/19. II. 1737).

